

LITERATURA DE CIÈNCIA-FICCIÓ, VENTAFOSCS DE LA NARRATIVA CATALANA

Els límits de la imaginació

Els gèneres literaris s'han anat normalitzant de mica en mica. La novel·la negra, la narrativa eròtica... Fins i tot el relat d'aventures. Però el gènere fantàstic —i el seu fill predilecte, la ciència-ficció— continuen orfes de lectors i d'autors, tot i l'esforç d'algunes col·leccions recents.

Albert Mas-Griera

Les fronteres de la ciència-ficció són incertes. El gènere, tal com se'l coneix avui, es pot dir que naix als Estats Units al primer quart de segle, gràcies als esforços d'un luxemburguès visionari, Hugo Gernsback, que va tenir una forma prou curiosa de fer les amèriques: fundar revistes d'especulació i ficció científiques (la llegendaria *Amazing Stories*, 1926, entre d'altres) i publicar llibres i relats de coses impossi-

bles i d'anticipació (la seva novel·la *Ralph 124C41* +, 1911 és considerada per molts la primera novel·la de ciència-ficció moderna). Els prestigiosos premis *Hugo* (els Nobel del gènere, per entendre'ns) commemoren cada any, i des del 1953, la tasca d'aquest gran pioner del que els anglosaxons anomenen *fantasy & science-fiction*.

Un altre foll, John W. Campbell (també hi ha un premi en honor seu), va fundar una nova revista el 1930, la també mítica *Astounding Stories*, més preocupada per la qualitat literària que

no per la divulgació científica. A mitjan segle, doncs, el gènere ja tenia cara i ulls, i quasi tots els grans clàssics moderns —alguns encara en actiu— ja havien publicat relats o novel·les.

La ciència-ficció naixia com a filla rara del *fantastique* del XIX, un fruit del barroquisme romàntic, la pre-revolució industrial i la fascinació per les màquines i els invents. Una mostra d'aquesta alquímia vuitcentista és la primera novel·la de ciència-ficció de tots els temps, el *Frankenstein* de Mary Shelley (traduït al català fa cinc anys),

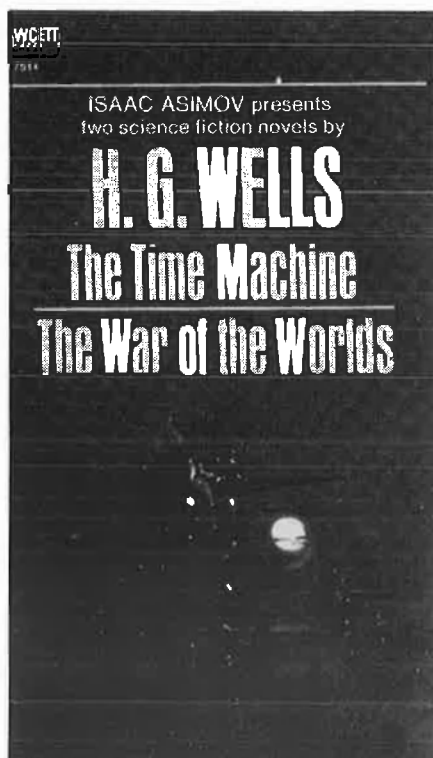
Hollywood va traïr l'esperit d'aquesta obra mestra del gènere —encara sense nom i sense voluntat de crear escola— quan va convertir el *nou Prometeu* del doctor Victor Frankenstein en una espècie de mongòlic que, avançant-se a la moda *punk*, es foradava el coll amb claus i agulles i duia un jersei quatre talles més petit. La novel·la és una meditació sobre la impossibilitat de l'home per a crear, per a ser Déu, i doncs, sobre els límits de totes les ciències. Aquesta serà una de les constants del gènere.

Els precursors són molts i variats. Bram Stoker, Edgar Allan Poe, William Morris (una de les primeres *utopies* modernes és seva: *Noves d'enlloc*, 1892 —traducció catalana del 1918), Robert Louis Stevenson (el seu doctor Jeekyll era una variant nova i terrorífica de la *síndrome Frankenstein*). I Jules Verne, és clar, encara que no totes les seves obres que, diuen, són de *ciència-ficció* ho siguin realment. Però sobretot serà amb H.G. Wells que el gènere, a les acaballes del XIX, arribarà a la plena maduresa i es prepararà per als grans canvis d'estil i d'intencions que viurà al segle XX. Les obres de Wells són un compendi de quasi tots els grans temes de la *sci-fi* contemporània: *L'home invisible* i *L'illa del doctor Moreau* (totes dues traduïdes al català), per exemple, incideixen de nou en els límits de la creació científica i la incapacitat de l'home per a ultrapassar els límits de la naturalesa; la cèlebre *La guerra dels mons* és una de les primeres especulacions serioses —tot i la seva innocència— sobre *contactes* amb races alienígenes, i *La màquina del temps* sobre el camí a una llarga tradició de viatges en el temps i les seves paradoxes científiques.

Els clàssics del XX, en català

Només ara comencem a poder llegir en català els clàssics absoluts de la ciència-ficció *pura* contemporània. Tot i els nombrosos *fans* que el gènere ha tingut sempre a casa nostra, fins fa no gaire ens havíem de conformar amb les traduccions en llengua castellana. Amb els autors del segle passat —potser perquè algunes de les obres esmentades tenien el valor afegit de *clàssics universals*— no hi havia hagut tanta sequera traductora. Però els *moderns* —que encara no sabem si són clàssics legítims o no— no havien tingut tanta sort.

Ara sembla que les coses estan canviant, i la primera part d'aquest examen pendent que anunciàvem a l'en-

«La guerra dels mons» i «La màquina del temps», les dues de H. G. Wells, peces claus del gènere fantàstic.

capçalament —les traduccions— pot acabar el curs, si no amb matrícula, amb un *suficient* esperançador. La part corresponent a l'expressió personal —les obres *autòctones*, els inventors de mons rars i coses impossibles en català— haurà d'esperar, encara, un ambient de lectura i creació més distès.

Mentre esperem bones obres de ciència-ficció fetes per autors del país —després en parlarem—, podem gaudir, gràcies als esforçats editors de Pleniluni, d'alguns dels títols més coneguts del gènere tal com va quedar després de la *revolució Hugo*. Per exemple, les millors obres d'Isaac Asimov —un dels autors més prolífics del segle—, com ara *Jo*, *Robot* (1950) (autèntic superclàssic del subgènere de *robots*, amb continguts i expressions ja pràcticament assumides per tots els lletraferits de la ciència-ficció; o l'ambiciosa i reeixida *Fins i tot els déus* (1972); i, sobretot, la trilogia de les *Fundacions* (1951-1953), una estimulante visió d'imperis galàctics mil vegades imitada després.

També s'ha traduït *L'home femella* (1975), de Joanna Russ, una bona mostra de ciència-ficció feminista. Ursula K. Le Guin, que ha tingut la sort de ser considerada *gran escriptora* per quasi tothom, tot i la seva mania de continuar fent llibres de gènere, ha vist traduïdes algunes de les seves obres més interessants; l'obra mestra absoluta dels *Llibres de Terramar*, una tri-

logia de fantasia pura, al límit de la ciència-ficció convencional, ha vist la llum a Edhasa, mentre Pleniluni ha publicat *Les dotze direccions del vent* i *La mà esquerra de la foscor*.

Del degà dels clàssics vius del gènere, el britànic Arthur C. Clarke, tenim per fi dues de les fites de l'especulació sobre encontres amb civilitzacions extraterrestres —la gran obsessió de Clarke, autor de *2001, una odissea de l'espai*—; *Encontre amb Rama* i *La fi de la infantesa* (números 5 i 18 de la col·lecció «2001»). Totes dues són obres mestres absolutes del gènere, i pràcticament de lectura obligatòria. Vicens Vives ens ha obsequiat amb l'obra magna de J. R. Tolkien, *El Senyor dels Anells* (1968), punt de referència imprescindible de tot el corrent més *fantasiós* del gènere i afusellat pràcticament per *totes* les pel·lícules nord-americanes amb nans, elfs, espases-làser, cavallers sense món i sense temps i viatges iniciàtics. Tolkien també ha vist publicats un parell de llibres *menors* a Edhasa.

Va ser aquesta editorial qui ens va oferir fa uns anys la traducció d'un altre gran clàssic: *Cròniques marcianes*, de Ray Bradbury, l'autor de la conegudíssima *Fahrenheit 451*. Pleniluni ens ha ofert, també, la novel·la més reeixida del que és ara mateix la nova moda del gènere: la ciència-ficció informàtica; parlem de *Neuromàntic*, de William Gibson (1984) —un curs previ de llenguatge d'ordinadors és aconsellable abans de llegir el llibre (i aquí cal reconèixer a la col·lecció «2001» l'encert d'avançar-se, *rara avis*, a la traducció castellana).

Un altre clàssic que, com la Le Guin, ha obtingut el beneplàcit de la crítica *seriosa* és el polonès Stanislaw Lem, del qual acaba d'aparèixer *El fracàs* (1986) a Laia. Lem forma part del grup d'autors amb preocupacions metafísiques, i qui més qui menys —si va aconseguir arribar als títols de crèdit finals sense haver fet una bona becaina— recorda l'adaptació cinematogràfica de la seva obra mestra, *Solaris*. També és molt recent la traducció, a Pleniluni, de la novel·la més coneguda del mestre Robert Heinlein, *Tropes de l'espai* (1959). Heinlein, mort no fa gaire, és l'autor més premitat de la història de la *science-fiction*.

Ens en deixem una bona pila, però el fet és que les traduccions d'autors de ciència-ficció contemporanis van en augment. Encara hi ha grans obres sense traduir. Com ara *Gateway* (1977), de Frederik Pohl, que continua inexplicablement inèdita en català tot i ser

una de les obres fonamentals de la ciència-ficció recent. O *Stand On Zanzibar!* (1968), de John Brunner, una altra absència imperdonable. I moltes d'altres —la llista seria interminable, i inclouria, a més dels clàssics, tot un seguit d'autors més joves però molt premiats i de gran qualitat, com ara David Brin (*Startide Rising*, 1983), Orson Scott Card (*Ender's Game*, 1985), i la continuació *Speaker For The Dead*, 1986, dos ultimíssims clàssics que han guanyat pràcticament tot el que pot guanyar un llibre del gènere) i Vonda N. McIntyre (*Superliminal*, 1983). Però podeu esperar que es publiquin aviat.

Una política que potser ajudaria a actualitzar tots els bons llibres de ciència-ficció per al públic català podria ser la traducció sistemàtica dels premis «Hugo», «Campbell» i «Nebula», que per la manera especial amb què són atorgats —una mena d'assemblea de fans poc sospitosos de deixar-se convèncer per criteris estrictament comercials—, solen ser un bon termòmetre del que es fa de més bo en narrativa fantàstica. Esperem, doncs, que les editorials s'animin a donar una empena definitiva a les traduccions.

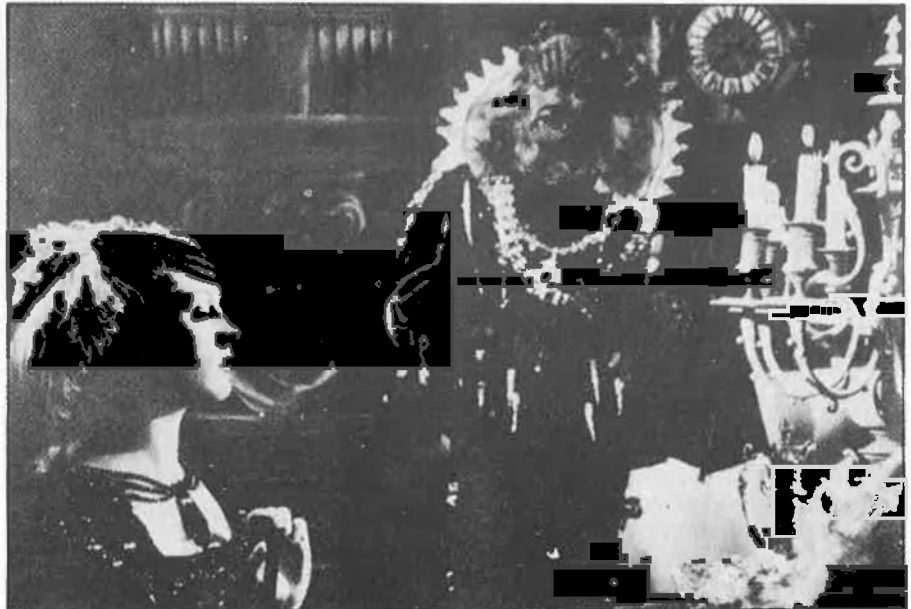
La narrativa fantàstica catalana, una selva verge

A. Munné-Jordà, un especialista en la matèria, va fer un estudi molt interessant sobre la ciència-ficció catalana en una antologia de relats d'autors del país publicada a «El Garbell» (Edicions 62) el 1985. El compilador qualifica d'abundosa, irregular, dispersa i prometedora la narrativa de gènere fantàstic a Catalunya, i ho fa després de presentar, exhaustivament, la trajectòria de la ciència-ficció per aquests verals, des del petit clàssic *Homes Artificials*, de Pujulà i Vallès (1912) fins a les darreres aportacions dels vuitanta. El fet és que, més enllà d'un cert voluntarisme de fan del gènere, i de la *trampeta* d'incloure com a ciència-ficció catalana *qualsevol cosa* que hi tingui una mínima relació —per remota que sigui—, el gènere no ha arrelat encara entre nosaltres. Una prova de la falta d'assumpció real dels trets que fan que la ciència-ficció sigui un gènere tan seriós com d'altres —i, de vegades, molt més estimulants— la tenim en el fet curiós que moltes obres recents en català hagin aparegut dins l'àureola incerta de *literatura juvenil* (*Catalanoscopi*, Oriol Vergés, 1984); *El secret del doctor Gibert*, d'Agustí Alcoverro, 1981; *Grafèmia*, de Margarida Aritzeta, 1982; *Històries per a no anar mai*

a l'escola, de Miquel López Crespi, 1984, i tantes d'altres), deixant de banda el fet de la qualitat d'aquest tipus d'obres que refusen, d'entrada, qualsevol ambició.

Hi ha, encara, poques obres que hagin assumit la serietat imprescindible per a fer bona ciència-ficció. Manuel de Pedrolo ho va intentar amb el superclàssic *Mecanoscrit del segon origen* (1974). El llast, quasi sempre mortal, de presentar l'obra, ni que sigui formalment, com un relat juvenil —i te-

Però ni tan sol el *fantastiquè* romàntic —per raons que, una vegada més, no cal comentar— va poder arrelar entre nosaltres. Si afegim a això —que Déu n'hi do— fets més ambigus però igualment a tenir en compte com ara la tendència marcadament *realista* de la literatura catalana de sempre —potser és això del *tocar de peus a terra* dels catalans, i l'especulació científica necessita precisament no tocar gens de peus a terra—, aleshores tenim el quadre complet d'un gènere neces-

Versió cinematogràfica de «La bella i la bèstia» feta per Jean Cocteau sobre el conte de Mme. Leprince de Beaumont.

nint en compte les pretensions de la novel·la— no va permetre que el *Mecanoscrit* arribés a ser allò que mereixia. De tota manera, i en l'opinió modesta de l'autor d'aquest article, no hi ha hagut cap obra posterior que hagi assolit el seu nivell. Llevat, potser, de l'intent irregular del col·lectiu *Ofèlia Dracs* amb el seu recull *Essa Efa* (1984), on la paròdia —és a dir, el distanciament, i la por a fer *de debò* ciència-ficció— i l'artifici massa evident espatllaven el que hauria pogut ser una bona ocasió per fer una obra coherent i seriosa.

Les raons d'aquesta mena de desert literari són diverses, però podríem començar per entendre que, senzillament —i malgrat que Munné-Jordà consideri *L'Atlàntida*, de Verdaguier, com a precursora de la ciència-ficció catalana— no hi ha una tradició aprofitable que pugui haver bressolat el gènere a casa nostra. La ciència-ficció moderna, bàsicament anglosaxona, no ha sortit del no-res. La literatura fantàstica de tradició europea, ho hem vist, li havia obert les portes.

sitat, pràcticament, d'un Demiürg o demiürgs que l'inventin o, per ser més moderats, que li donin una forma definitiva i una ànima de normalitat.

Hi ha, encara, un altre punt que costarà suar tinta negra perquè és resolutiu. I és que els nostre biòlegs, químics, físics nuclears i analistes d'IBM, a diferència dels d'altres països, no els agrada escriure *novel·les de ciència-ficció*. Encara ho troben poc seriós, potser. Si no podem viatjar a la velocitat de la llum, diuen, ¿per què fer novel·les on hi hagi gent que faci exactament això? I no ho escriuen. El grans mestres de la *science-fiction* contemporània (Asimov, Clarke, Pohl, etc.) tenen o han tingut alguna relació amb el món científic, i els és relativament senzill donar *versemblança* a les coses més insospitades. Potser és això el que necessita aquest gènere incipient a casa nostra; científics que gosin escriure ficció científica a més de dibuixar gargots a les pissarres, programar els comptes d'un banc o fer productes farmacèutics. Els aficionats els ho demanem per favor, i els assegurem que, si més no, es divertiran més. □